

ÁLLATTARTÁS, DISZNÓVÁGÁS

Bárhonnan jöttek is a magyar telepesek, Vajdaságban első-sorban földművesekké lettek. Állattartással csak mint a földművelést szolgáló, kiegészítő tevékenységgel foglalkoztak; és bármennyire is hasznos volt, az állattenyésztést kissé lenézték, a pásztorféléket maguknál alacsonyabb társadalmi kategóriába tartozónak tekintették, amolyan csavargóknak, dologkerülőeknek. Ezt igazolja ékesszólóan egy 1816-ból származó topolyai szolgabírói jelentés is: „... a dolgot meg vizsgálván tapasztaltuk, hogy a könyörgő Kotsis Istvány mindenkor tsavargó Életet viselt légyen és tsak pásztori életben ide, s tova járkált, az 1/4 Földjét* melly Házához adva volt, soha magának hanem mások által imigy amugy mivellette, az Földes Urasságnak valóságos és nyilvánvaló kárával magának semminemű igás jorzága nem lévén, melly miat a Földje haszon vétel nélkül maradot – Ezek mellett a könyörgő egy izben elhagyván Házát és Földjét Feketehegyi Helységbe mint Juhász költözött, a Házát illető Robotokal az Földes Urasságnak ados maradván. Mellyre nézve az Földes Urasság maga Törvényes Jussával élven az Helység Elöljárói által annak Házát, a mind az ide zárt Betsü Levél mutatya melly el hagyatattva állott 80 Forintokban meg betsültetvén más Jobbágnak Földel együt által adta, s ekképen azon Ház árának fel vételére a könyörgőt, a ki Feketehegyről szolgálatyából el üzetettvén

* 6 lán szántó, 1 lán kert és udvar, 3 lán kaszáló és 3 lán legelő.
(P. A.)

Omorovitzára vissza tert, meg kínálta, de mint hogy aszt fel venni nem akarta, az Omorovitzai Helység Cassájába le tette. Mellyet minden údőben a könyörgő fel-vehet ekképen, mai napon is a könyörgőnek semminemű vagyona nintsen, sem anyi tehetsége, hogy azon Földet elegendőképpen mivelhetné: Mellyért most is Tóth Istvány nevezetű Embernek kezén mind a Ház, mind azon 1/4 Föld maradt. Kőltt Omorovitzán 5^{ik} X^{bris} 816.”^{*}

Pedig az állattartás, azonkívül, hogy kielégíti a földművelő lakosság munkaállatigényét, hozzájárul táplálék-, nyersanyag- és egyéb szükségletének kielégítéséhez is. Így például az állatok trágyája, az úgynevezett istállótrágya növeli a mezőgazdasági művelés alá vett földterületek termékenységét, az ígás-állatok ereje segítség az ekés földművelésben és a tehervonztatásban, ezenkívül pedig valamennyi lábasjószágnak a bőrét, sőt a birkának még a gyapját is felhasználják az ember ruházkodásában.

A vajdasági magyarok állattartására a felszabadulás utáni évekig az egyre inkább meghonosodó belterjes állattartás mellett korábban a félszilaj, a két világháború közötti években pedig az úgynevezett kezes állattartás volt a jellemző. Az ígás-, a hízó és a tejelő állatokon kívül a többit – marháknál a heverőket, disznóknál a meddőket és süldőket – tavasztól őszig legeltették. Legeltetésre olyan területeket használtak, amelyek nem voltak alkalmasak földművelésre.

Feljegyzések tanúsítják, hogy a múlt század végi tagosítás előtti időkből, de a Tisza menti és a bánáti legelőkön még a tagosítás után is százával legelt a marha, a ló; ezrével a birka vagy ősbibb magyar nevéen a juh. A birka a lakosság mindennapi szükségleteit elégítette ki. Teje és húsa a táplál-

* Országos Levéltár, Budapest. Jelzet: C 59 1817. 74. fons 2. pos.

kozásban, gyapja és bőre a ruházkozásban kapott fontos szerepet. Birkatejből készült a *gomolya*, a *zsendice*, az *érett túró*, a *sajt* és vidékünk jellegzetes eledele, a *tarhó*; birkahúsból pedig a híres-nevezetes *birkapaprikás*.

A birkanyáját legtöbbször már Mátyás-napkor (február 24-én) kihajtották, és az első téli havazásig az *álláson* tartották. Csak ezután húzódtak a teletőbe, ahol a jószág a következő tavaszig a háromágú *szárnyékban*, a fedett *színben* vagy aklas *fészterben* talált magának enyhet, menedéket.

A legelő állatokat pásztorok őrizték. A *gulyások* gondjaira a szarvasmarhák voltak bízva, a ménest a *csikósok* legeltették, a juhokat a *juhászok* terelgették, a disznókra pedig a *kanászok* vigyáztak, akiket néhol *kondásoknak* is neveztek.

A pásztorok feje a *számadó* volt. Ő felelt a rábízott nyáj valamennyi darabjáért. Munkájában a nyájőrző kutyákon kívül a *bojtárok* (elterjedtebb ejtésben: *bujtárok*) segítettek, akik valamennyien megfellebbezhetetlen engedelmességgel tartoztak neki. Még az *öregbujtár* is, akinek pedig a tisztjéhez tartozott, hogy a számadót – távollétében – helyettesítse. Öregbujtár egyébként a nyájőrzésben legidősebb, legtapasztaltabb bojtár lehetett. A pásztorkodást éppen csak kezdő, legfiatalabb legényke volt a *kisbojtár*. (Sokszor nem volt idősebb 10–12 évesnél.)

Legeltetni általában ott legeltettek, ahol a gazda, vagyis az urasági, esetleg a községi vagy városi felügyelő elrendelte. Rendszerint olyan helyen, ahol már learattak, vagy a szénának szánt füvet lekaszálták. Mert a jószág csak tavasztól őszig tartózkodott a legelőn. Ősztől tavaszig istállóban volt, ezért a nyár folyamán az állat téli táplálékáról is gondoskodni kellett.

A *heverő jószág* (amelyet se nem fejnek, se nem fognak igába) téli táplálékául elsősorban a gabonatermesztés mellék-

termékeként kapott törek, pelyva és szalma, továbbá a kukorica szára szolgált. Ritkán, inkább csak ellés vagy igazás előtt szemes takarmányt és szénát is kaptak.

Szénát nemcsak a laposokban, vízjárta réteken magától is növe fű egyszeri-kétszeri lekaszásával nyerhet az ember, hanem a szántóföldi művelés során vetett *here, muhar* vagy *zab* idejében való lekaszásával is. A szénát ugyanis mindig kaszálják, mégpedig csapó nélküli kaszával. Úgy mondják, hogy *rendre vágják*. Ha csapóval kaszálnak, akkor *rávágnak*, azaz a csapó az álló rendlábba borítja a levágott szálakat. A gabonát mindig úgy is vágják, de a szénát nem. Azt csapó nélküli kaszával *rendre vágják*.

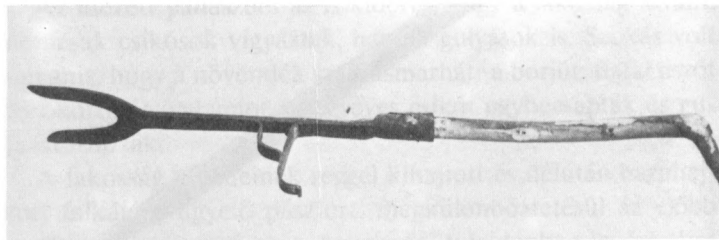
A *rendet* egy-két napi szárítás után, ha a lekaszált szénának való megfonnyadt, villával átfordítják, s ha már egészen száraz, kisebb *boglyákba* gyűjtik, majd néhány nap múltán kocsira rakják és hazaszállítják.

Szenujorgatus

A múlt században a kocsira rakás helyett öt-hat kis boglyányi szénát még kint a *kaszálon* nagyobb boglyába, *vontatóba* raktak, a vontató tövét láncsal, kötéllal körülvették, a hámfát a boglyát körülövező lánchoz, kötéllal erősítették, a hámfához a lovat fogták, és ily módon a vontatót, azaz egy egész nagy boglyányi szénát minden jármű közbeiktatása nélkül hazavontatták.

Otthon a szénát – a mennyiségtől függően – vagy szintén boglyába, vagy kazalba rakják. Ha megkezdik, nem felülről bontják meg, hanem *horoggal* húzgálnak ki a végéből annyit, amennyi egyszerre szükséges, esetleg – ha sok a jószág, a széna pedig kazalba van – *szénavágóval* vágják felülről lefelé. A szénavágó *köpűje* fogantyús nyélre erősített, oldalt taposókarral ellátott, U alakban kiképzett kétágú vágószerszám.

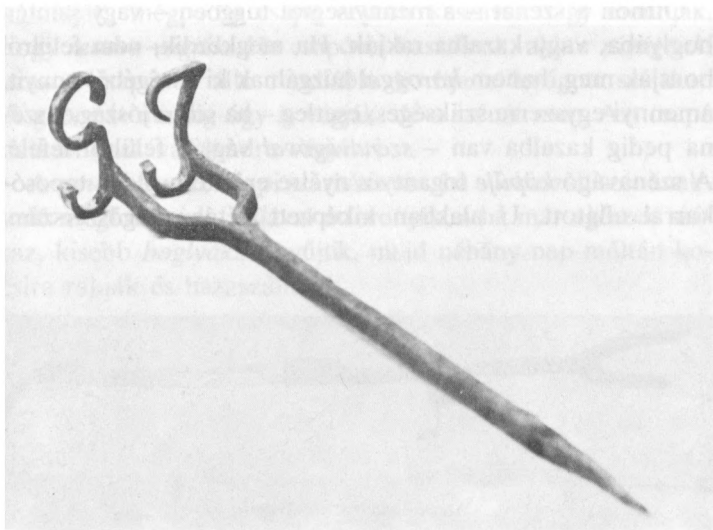
Széna- vagy szalmavágó

Szénát és abrakot rendszeresen csak a lovak és a tejlő állatok kaptak. A disznók – a hízókat kivéve – korpából vagy dercéből készített *moslékot* és fél-fél marék kukoricát vagy árpát, a baromfi pedig ocsút.

A hizlásra befogott disznót vagy disznókat árpával, kukoricával és jó sűrű darás moslékkal etették. Hasonlóképpen „kedveztek” a tömésre betett kacsáknak, libáknak is. A gazdasszony áztatott kukoricával tömte őket.

Hogy a tavasztól őszig a szabadban legelő, olykor-olykor

elbitangoló jószág bármely pillanatban felismerhető, azonosítható legyen, a bőrébe tüzes vassal *bijogot*, azaz *billeget* sütöttek. A kovács által vaslemezből készített *bijogzóvas* általában a tulajdonos nevének kezdőbetűit ábrázolta. A betűk hosszú vasnyélre voltak erősítve, amelynek a másik végét fanyélbe erősítették. A birkát nem égették, hanem a *jegy*t fekete szurokkal vagy friss juhganéjjal rákenték a gyapjára.

Bijogzóvas

A szabadon kószáló állatok ilyenvaló megjelölése ősi, nomád szokás, és emlékéit a mai napig föllelhetjük a falusi utcákon, réteken, folyó- vagy egyéb vizek partján reggeltől estig leginkább állandó felügyelet nélkül nevelkedő kacsák, libák megjelölésében. Ezeknek a jószágoknak ugyanis az úszóhártyáját még manapság is sok esetben bemetszik, átlukasztják; tollazatát más falkáktól jól elkülönülő színnel, messziről is könnyen felismerhető jellel befestik.

1945-ig a legtöbb község határában jelentős területű legelők voltak köztulajdonban. A falu jószágtulajdonosai ide eresztették és a közösen fogadott pásztorral itt őriztették, legeltették jószágukat. A legeltetésért is, a legelőhasználatért is bért, díjat kellett fizetni. Világosan kiderül ez a martonosiak 1867 augusztus havában Bács-Bodrog vármegye bizottmányához benyújtott panaszából: „... 2-szor: 1866. évben jószágolvasáskor a képviselőség által a többi közt e célra ő volt kiküldve; aholott kanászának megparancsolta, hogy az ő sertéseit olvasás elől hajtsa fel a szállásra, ekként 9 sertése legelődíj-fizetés nélkül bitorolta a legelőt, mint a község köztulajdonát! – 3-szor: 1866. évben négy lova legelt a járáson. Kettő Vágó János gulyás előtt, kettő Dobricsik Milutin csikós előtt – a legelőadó-jegyzőkönyvben pedig egy lova sincs beírva! ...”

Az idézett panaszból az is kiderül, hogy a lakosság lovaira nemcsak csikósok vigyáztak, hanem gulyások is. Szokás volt ugyanis, hogy a növendék szarvasmarhát: a borjút, fiatal üszőt és ökörtinót, valamint az egyéves csikót egybecsapták és gulyásra bízták.

A lakosság teheneinek reggel kihajtott és délután hazahajtott falkájára ügyelő pásztor, megkülönböztetésül az előbb említett, illetve a városi vagy urasági tulajdonban levő nyájra vigyázó gulyástól, *csordásnak* nevezték, az őrzött nyájat pedig az urasági gulyával szemben *csordának*.

A csordás a reggeli fejés után, kilenc óra tájban hajtott ki, tülökszóval jelezve az utcavégeken vonulását. A jelre, akinek volt csordára járó tehene, kieresztette az utcára, közécsapta a többinek, és hazahajtásig a csordás gondjaira bízta. Ezért a szolgáltatásért a csordásnak a tehének számától függően minden tulajdonos *kommenciót* fizetett.

A télen-nyáron együtt tartózkodó, összeszokott uradalmi

vagy városi gulyákkal szemben a csordára járó tehenek eleinte nemcsak abban különböztek egymástól, hogy szinte valamennyi más-más gazdához tartozott, hanem abban is, hogy más-más istállóból, százféle bánásmódból kikerülve egymást alig vagy egyáltalán nem is ismerték. Éppen ezért a jászolkarikáról leoldott jószág, kikerülve a szabadba, döfni, rúgni kezdte egymást. Ilyenkor aztán a csordásoknak volt dolguk, hiszen ha a jószág kárt tett egymásban, ők feleltek érte! A verekedő tehenek közé álltak, egyiket erre hajtották, a másikat jó messzire amarra, nehogy újra kezdhessék. Ha kitapasztalták, hogy melyik a verekedős, annak a gazdáját hazahajtáskor figyelmeztették, hogy tegyen *gombot* a tehene szarvára, mert a gomb verekedés közben elcsúszik a másik tehén szőrén, nem tehet kárt benne. Ha ez sem segített, *táblát* tetettek. A táblát a tehet két szarvára kötötték, hogy a lelógó tábla a békésen legelő tehenet a legelészésben ne akadályozza, de amint a fejét fölemeli, a látását elzárja.

A községi *kanász* korábban hajtott kifelé, de később haza.

Az első kihajtás napja kanásznak is, csordásnak is, községinek is, uraságinak is április 24-e, azaz Szent György napja volt. Az utolsó legeltetési nap állatfajától is, időjárástól is függött. Legkorábban a disznók kihajtásával hagytak föl. Rendszerint szeptember elsején, ez a nap volt ugyanis a hízóba fogás hagyományos napja. Szeptember 29-énél, azaz Szent Mihály napjánál azonban a disznók semmi esetre sem jártak tovább a *koplalóra*. Ha a juhokat nem hajtották be Szent Mihály-napig, akkor október 26-a, Dömötör napja volt az akolba terelés napja. A marhák sem maradtak október 28-ánál tovább a legelőn.

Csordásnak is, kanásznak is a kihajtáson, legeltetésen kívül a községi apaállatok gondozása is feladata volt. A bikákat a csordás etette, pucolta, tartotta rendben; a kanokra a ka-

násznak volt gondja. Ez egész évi munkát jelentett, és a községtől külön bér járt érte.

Az állattartás nőkre háruló része a tehének fejésén és a tej feldolgozásán kívül az aprójószág nevelése, gondozása. A csirke-, liba- és kacsanevelés mind asszonymunka, és a vágás is az. (A baromfifélék közül csak a galamb az, amelyikkel a férfiak is törődnek valamicskét.) Nem így a lábasjószágok vágása. Azt leginkább mesterember végzi, vagy legalábbis pásztor, kivéve a disznóvágást.

Disznót ugyanis saját évi szükségletére még a házbérben lakó szegény ember is igyekezett hizlalni. A hizót a gazda maga vágta le, dolgozta fel a családtagok, illetve a rokonság segítségével. A munkában legfeljebb, ha *böllér* segédkezett. A böllér amolyan alkalmi vállalkozó, aki ért ugyan a disznóölés mesterségéhez, de nem szakképzett hentesmester.

A disznóvágást igen sok helyen még ma is esti lakoma, *disznótor* követi. A régi világban egy-egy népesebb család disznótora alkalmával összejöttek a rokonok, jóbarátok, úgy-hogy sokszor reggelig is eltartott a mulatság. Előtte való nap az asszonyok vágták a baromfit, abból készült ugyanis a finom húsleves, aztán a főtt baromfi húshoz valamilyen *szósz* is került, majd fánk és töpörtyűs pogácsa következett. A vacsorát frissen sült hurka és kolbász tetézte, erre aztán jól csúszott az emésztést is segítő, a hangulatot is emelő finom házi bor.